

УДК 811.222.1'06'366'367.622'373.611'44-11

МОРФЕМНА СТРУКТУРА ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ ПЕРСЬКОЇ МОВИ

Ірина Лучко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології, кафедра Близького Сходу,
вул. Володимирська, 64, Київ, Україна, 01033,
тел.: (044) 239 31 83, e-mail: luchko-i@ukr.net*

Розглянуто особливості морфемної структури іменників сучасної перської мови та зроблено їх морфемний аналіз на основі методу типологічних індексів Дж. Грінберга.

Ключові слова: морфема, морфемний аналіз, морфемна структура слова, іменник, словотвірна структура, індекс, суфіксація, префіксація, словоскладання.

Термін морфема вживають у лінгвістичній літературі у дещо різних значеннях, найвідоміші з них такі:

1. Найменша одиниця мови, що має значення [1, с. 290];
2. Мінімальна значуща частина слова [2, с. 100–101, 198];
3. Частина слова, що виражає граматичне значення [3, с. 227];
4. Будь-який елемент мови, що виражає граматичне значення [4, с. 77].

Кожному із чотирьох визначень відповідає своя низка фактів, тому які мовні явища називати морфемами, а які – по-іншому вирішує дослідник у кожному окремому випадку.

Проте є й інший бік питання – місце терміна у системі. Очевидно, що морфема, так само як і речення, і слово, і фонема є однією із головних мовних одиниць. Одна з вимог, які висувають до таких одиниць, полягає у тому, що текст повинен ділитися на них без залишку, інакше кажучи, кожна ієрархічно вища одиниця повинна без залишку ділитися на ієрархічно нижчі одиниці. Відповідно, в тексті не має бути відрізків, які б не належали до жодної морфеми. Якщо слово неподільне, то воно складається з однієї морфеми [8, с. 86–87]. Це явище поширене серед іменників перської мови, наприклад, *kār, mard, mehr* тощо, тому залежно від рівня мови, який досліджують у цей момент, ми можемо називати *kār, mard, mehr* або словом, або морфемою.

Із чотирьох визначень морфеми лише перше передбачає, що текст ділиться на морфеми без залишку, тому у нашій статті ми надаємо йому перевагу.

Відомо, що усі морфеми поділяються на лексичні, які передають реальний чи абстрактний об'єкт дійсності, граматичні, які позначають граматичні категорії слова, лексико-граматичні, які модифікують семантику кореневої морфеми у межах одного слова, та на вільні і зв'язані [5, с. 14]. У перській мові кореневі морфеми переваж-

но належать до вільних морфем, тобто можуть самостійно без афіксів вживатися у мові, за винятком окремих випадків (наприклад, *zā* в *zāye*, *ā* в *āyande*), граматичні та лексико-граматичні ж належать до зв'язаних, тобто до таких, що самостійно у мові не вживаються (*mand* в *kārmānd*, *bān* в *bāqbān*, *hā* в *mardhā* тощо) [10, с. 22–23]. Варто наголосити, що значна частина кореневих морфем іменників перської мови рівна за звуковим складом основі та окремому слову. Звісно ж, основи перських іменників можуть складатися і з кількох морфем (*kāršenās*).

Метою нашої статті є проведення морфемного аналізу перських іменників, і, як наслідок, встановлення показників одно-, дво- та багатоморфемних іменників, показників суфіксації, словоскладання та префіксації, але уже із застосуванням словотворчого аналізу.

Матеріал дослідження організовано у такий спосіб: із п'ятнадцяти стослівних уривків газетних текстів були виписані усі іменники, як похідні, так і непохідні, треба зазначити, що оскільки у першу чергу нас цікавив морфемний та словотворчий аналіз, іменники з формотворчими суфіксами ми не досліджували. Загалом було відібрано 486 іменників. Доречно сказати, що в усіх випадках чітко встановлювалися межі виділених морфем.

Для проведення морфемного аналізу іменників перської мови ми скористалися методом типологічних індексів Дж. Грінберга. В основі методу Дж. Грінберга – окремі риси та ознаки, що представляють певні особливі відношення й виражаються у вигляді числових індексів. Загалом Дж. Грінберг охарактеризував такі типологічні індекси:

- M\W – індекс синтезу;
- A\J – індекс аглютинації;
- R\W – індекс словоскладання;
- D\W – індекс словотворення;
- l\W – індекс переважаючої словозміни;
- P\W – індекс префіксації;
- S\W – індекс суфіксації;
- O/N – індекс ізоляції;
- Pi/N – індекс словозміни у чистому вигляді;
- Co/N – індекс узгодження.

Індексацию Дж. Грінберг проводив на стослівних текстах [6, с. 79–80].

Звісно, метод індексації Дж. Грінберга може бути використаний у процесі дослідження морфемної структури іменників лише при внесенні деяких змін, про які буде сказано нижче.

Розкриття природи морфемної структури слів тієї чи іншої мови вимагає різнобічного вивчення і засвідчує багато підходів до дослідження поставленої проблеми. Розвиток морфемного аналізу, який застосовують з метою поглибленого вивчення морфемної будови слів, укладання морфемних словників тощо, зумовили важливий висновок про розмежування морфемної та словотворчої структури слова, про необхідність визначення відношень між цими структурами у слові. Спроби узгодити послідовне посегментне

(морфемне) членування слова з бінарним (словотвірним) вимагають розв'язання багатьох проблем, які стосуються семантики слова та його компонентів [7, с. 13].

Опрацювання чітких процедур морфемного аналізу приводить дослідників не тільки до послідовного виділення морфем, а й до необхідності розкривати їх функціональну значущість. Відомо, що у результаті морфемного аналізу визначається морфемна структура слова, яка часто не є тотожною до його словотвірної структури. Невідповідність цих двох типів структури кваліфікується як відмінність його формальної та семантичної похідності. Морфемний аналіз передбачає встановлення кінцевих складників у досліджуваних словах. На цьому етапі вивчення важливо встановити морфеми, що входять до складу слова, їх кількість у межах одного слова та функціональну навантаженість [7, с. 13]. Варто зазначити, що для встановлення функціональної навантаженості вписаних іменників ми застосовували ще й словотвірний аналіз.

Для дослідження морфемної структури перських іменників насамперед цікавлять такі індекси Дж. Грінберга, як індекси словотворення, суфіксації, словоскладання та префіксації. Але, зважаючи на те, що досліджуємо саме морфемну структуру іменників, ми вирішили додати до переліку індекси одноморфемних, двоморфемних, та триморфемних іменників (іменники з чотири- та більше морфемною структурою у зазначених текстах виявлені не були). Також, треба сказати, що оскільки наша увага спрямована на виявлення структурних типів лише іменників, а не усіх слів, то показник загальної кількості слів у тексті Дж. Грінберга W , ми змінили на показник кількості іменників у тексті N . Тому отримані результати стосуватимуться винятково морфемної структури іменників. Нижче наводимо індекси для отримання зазначених результатів з внесеними нами модифікаціями.

Отже, індекс одноморфемних слів вираховано за формулою $M1/N$, де $M1$ – кількість одноморфемних слів, а N – кількість іменників у тексті, індекс двоморфемних слів за формулою $M2/N$, де $M2$ – кількість двоморфемних слів у тексті, індекс триморфемних слів за формулою $M3/N$, де $M3$ – кількість трьох морфемних слів у тексті, індекс словотворення за формулою D/N , де D – кількість дериваційних морфем у тексті, індекс словоскладання за формулою R/N , де R – кількість композитів у тексті, індекс суфіксації за формулою S/N , де S – кількість словотворчих суфіксів у тексті, та індекс префіксації відповідно за формулою P/N , де P – кількість словотворчих префіксів у тексті.

Як було сказано вище, у результаті вибірки було вписано 486 іменників. Отже, ми встановили, що індекс одноморфемних слів перської мови становить 0,72, індекс двоморфемних слів – 0,25, індекс триморфемних слів – 0,02, індекс словотворення – 0,29, індекс суфіксації – 0,27, індекс словоскладання – 0,05, індекс префіксації – 0,01.

Проведене дослідження дало нам змогу хоча й дещо попередньо розкрити закони конструювання морфем, чіткіше зрозуміти структуру іменників, визначити допустимі та найчастіше вживані у мові структури та їхні ознаки.

Наведені підрахунки демонструють, що у перській мові спостерігається тенденція до частішого використання одноморфемних слів, порівняно з двоморфемними та триморфемними. Ця тенденція легко пояснюється законом Зіпфа про те, що слова з більшою кількістю букв трапляються рідше ніж слова з меншою кількістю букв.

Незважаючи на те, що подані цифри є дещо попередніми, все ж таки ми можемо говорити про певні тенденції і в іменниковому словотворі перської мови. Індекс словотворення серед іменників становить 0,29, це дає нам підстави припустити, що в сучасній перській мові словотвірні процеси найактивніші при творенні іменників. Порівняймо індекс словотворення Дж. Грінберга для усіх слів перської мови 0,10 [9]. Було встановлено, що найпродуктивнішим способом словотворення іменників є суфіксальний словотвір з індексом 0,29, другим за продуктивністю словотворення опинився індекс словоскладання з несподівано низьким показником 0,05, незважаючи на те, що в сучасній мові досить значна частина слів твориться за допомогою словоскладання, проте в газетних текстах такі слова вживають значно рідше, ніж слова, утворені за допомогою суфіксального способу словотворення. На третьому місці за продуктивністю опинився індекс префіксації з показником 0,01, цей індекс лише підтверджує наші попередні уявлення про те, що у перській мові лише дуже мала частина іменників твориться за допомогою префіксального способу словотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Блумфілд Л. Язык / Л. Блумфілд. – М., 1968.
2. Бодуэн де Куртэнэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртэнэ. – М., 1963. – Т. 2.
3. Будагов Р. А. Введение в науку о языке / Р. А. Будагов. – М., 1965.
4. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю / Ж. Вандриес. – М., 2004.
5. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова / В. О. Горпинич. – К., 1999.
6. Гринберг Дж. Квантитативный поход к морфологической типологии языков / Дж. Гринберг // Новое в лингвистике. – М., 1963.
7. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К., 1984.
8. Яхонтов С. Е. Типология морфем / С. Е. Яхонтов // Морфема и проблемы типологии. – М., 1991.
9. <http://www.philology.ru/linguistics1/greenberg-63.htm>
10. ایرن کلیاسی. ساخت اشتقاقی واژه در فارسی امروز، تهران ۱۳۷۱

Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010

MORPHEMIC STRUCTURE OF PERSIAN NOUNS

Iryna Luchko

*Taras Shevchenko Kyiv National University,
Institute of Philology, Department of Near Eastern Studies,
64, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine, 01033,
tel.: (044) 239 31 83, e-mail: luchko-i@ukr.net*

The article discusses the features of morpheme structure of modern Persian nouns and gives their morphemic analysis based on the J. Greenberg's method of typological indexes.

Key words: morpheme, morphemic analysis, morphemic structure, noun, word-formation structure, index, suffixation, prefixation, compounding.

МОРФЕМНАЯ СТРУКТУРА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ СОВРЕМЕННОГО ПЕРСИДСКОГО ЯЗЫКА

Ирина Лучко

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии, кафедра Ближнего Востока,
ул. Владимирская, 64, Киев, Украина, 01033
тел.: (044) 239 31 83, e-mail: luchko-i@ukr.net*

Рассмотрены особенности морфемной структуры существительных современного персидского языка и сделан их морфемный анализ на основе метода типологических индексов Дж. Гринберга.

Ключевые слова: морфема, морфемный анализ, морфемная структура слова, существительное, словообразовательная структура, индекс, суффиксация, префиксация, словосложение.